

Arvo Sirendi: „Pole jõudu, mis suudaks vastu seista inimkonna arengu vääramatule kulgemisele progressi suunas. Progress pole aga ainus võimalik liikumissuund.”

Töö ja lõbu

Arvo Sirendi
Põllumajandusteadlane

Kujutlegem olukorda, kui lisaks agraarkultuurile elanuks ka mõni muu inimkultuuri valdkond üle taolise hävingu. Kui maad kataksid kümned teatrite, raamatukogude, koolide, muuseumide varemed...

Tööd mõõdetakse kulutatud ressurside, näiteks aja-, energia- ja rahakulu, samuti töö tulemuse järgi, mille mõduks on võrdlus seatud eesmärgiga ja töötasu, aga ka tööga loodud produkti või osutatud teenuse turuväärtus, eriti lisandväärtus. Tööd ja töö tulemusi saab mõõta veel väga mitmel viisil ja alusel. Töö mõiste on defineerimiseks liiga lai, loomisest kuni hävitamiseni. Kuritöö on kehtiva õiguse vastane töö, timuka töö on kurjategija tapmine, palgasõduri töö on palgamaksja vaenlaste tapmine ja selleks valmistumine, poksija töö on vastase auti löömine, litsi töö on litsilöömine. Need ja sajad teised tööd ei loo uut väärtust. Päris töö on loov töö. Olgu siis vaba või sunnitöö. Või sundigu töötegitajat tema ise ja stiimulid tema sees. Igaühes on loovust nii kaasasündinud eeldusena kui ka õppimise ja kogemuse viljana. Kuna ükski tõeliselt

loov töö pole iial liiga kerge, siis räägitakse tööst ja vaevast kui isiklikust panusest ja selle tulemusest.

Kes see maksab memme vaeva?

Kuidas mõõta põllumehe tööd ja vaeva? Ühest lihtsat vastust ei ole. Põllult saadava saagi suures ja kvaliteedis sisaldub sadade põlvkondade töö – nende, kes selle maa kultuuristasid, viljakandvaks muutsid, liigvee ära juhtisid, kive koristasid ja mulla elustikku toitsid. Selle töö tulemustes avaldub kasvukoha kliima ja ilmastiku toime, loodusliku taime-liigi kultuurvormide saajate ja sordiaretajate järjepidev töö, põllumajanduse varustamine masinate, ehitiste, rajatiste, väetiste jm tootmissisenditega, põllumeeste järjepidev õpetamine ning põllumajanduspoliitika. Võib-olla ka sotsiaal-

poliitika, riigikaitse, töökaitse, sisekaitse. Ja alles lõpuks põllu künd, kultiveerimine, väetamine, külv, taimekaitse, koristamine, saagi töötlemine, säilitamine ja turule viimine. Põllumees mõistab, et enne kui põld sööti, umbrohtuma ja võsastuma jäetakse, tuleks kaua ja põhjalikult mõelda sellele, mida see tähendab majanduslikult, regionaalselt, poliitiliselt, sotsiaalselt, moraalselt. Kogu see probleem lahendada on peaaegu niisama keeruline, kui vastata igivanale küsimusele: „Kes see maksab memme vaeva?” Kuidas mõõta ema, vanaemade, vaaremade tööd, hoolt ja pärandit? Kas meie ise olemegi nende loodud jätkuvõimalus ja mõõd? Milliseid väärtusi loob põllumehe töö, kuidas seda mõõdetakse ning kas, millega ja mil viisil selle vaeva eest makstakse? Seda saab kaudselt mõõta vaid selle järgi, kas meie toidulaud on kodumaise toidu poo-

lest rikkalik või vaene ning millise osa moodustab kodumaine toit kogu pakutavast toidust, aga ka selle osa sisemajanduse koguproduktist.

Töö väljendamine tulemusnäitajates sisemajanduse koguproduktina

Sisemajanduse koguproduktis (SKP) sisalduvad residentide tööga loodud lisandväärtuse mõõdetavad tulemused. SKP-sse arvatakse ka teenused jt otsest mittemõõdetavad töötulemused selle järgi, kui kalliks need läksid ehk palju nende eest sai makstud.

Riikide majandusarengu võrreldavuse tagab arvepidamise süsteem – *System of National Accounts 1993* e SNA 93. Euroopas on selle alusel koostatud *European System of Accounts 1995*, lühendatult ESA 95, mille rakendamine on EL-i piires kohustuslik. Eestis koostatakse rahvamajanduse arvepidamist ESA 95 alusel alates 1996. aastast, täiendatud ESA 95 koos varasema aegrea ümberarvestamisega rakendub arvatavasti 2011. a (Mertsina 2006, 2008, 2009). Üks peamisi koondnäitajaid ongi sisemajanduse koguprodukt (SKP), mis liidab riigi residentide (vähemalt aasta jooksul riigi territooriumil majandustegevuses osalevad üksused) toodetud lisandväärtused ja netotootemaksud. Kui SKP-le liita mitteresidentidelt saadud esmased tulud ja lahutada neile makstavad esmased tulud, saadakse kogurahvatulu. SKP arvutatakse kehtestatud klassifikaatorite järgi kolmel viisil.

● **Tootmise meetod** on põhiline: kaubad ja teenused arvestatakse lisandväärtuses (toodang miinus tootmiseks ostetud kaup ja teenused pluss netotootemaksud) koondatuna tekkepõhiselt sektorite kaupa 15 tegevusalasse. Turutoodang ja enda tarbeks toodetu arvestatakse turuhindades ja SKP saamiseks lisatakse netotootemaksud. SKP tekib igal pool, kus töötavad inimesed, kellele makstakse palka. SKP tuleb ühiskonnal „turuhindades” kinni maksta (välja osta) koos kasumi, põhivarade kulumi ja muude tootmismaksudega. Sektori lõpptarbimiskuludest läheb maha kaupade ja teenuste müügist saadud tulu. Haridus, tervishoid, riigi valitsemine ja riigikaitse on need sektorid, mis kasumit ei tooda,

	SKP jooksevhindades, mln kr	SKP, aheldatud referentsaasta järgi, mln kr	SKP deflaator	SKP nominaalkasv, %	SKP reaalkasv, %
2000	95 491,0	95 491,0	1,000		
2001	108 218,3	102 808,2	1,053	13,3	7,7
2002	121 372,2	110 847,5	1,095	12,2	7,8
2003	136 010,2	118 736,5	1,145	12,1	7,1
2004	151 012,2	127 682,2	1,183	11,0	7,5
2005	173 530,2	139 373,2	1,245	14,9	9,2
2006	205 038,1	153 835,9	1,333	18,2	10,4
2007	238 928,9	163 578,1	1,461	16,5	6,3

Tabel 1. Eesti SKP nominaal- ja reaalkasv 2000–2007, referentsaasta 2000 (Mertsina 2009).

ja siin ei lähe ostukaupade kulud ka arvesse nende sektorite lisandväärtusesse, küll aga lähevad arvesse kõik kulutused tööjõule. SKP-d arvestatakse kogu majanduse viie institutsionaalse sektori kaupa: 1) ettevõtted, 2) finantsinstitutsioonid, 3) valitsemissektor, 4) kodumajapidamisi teenindavad kasumitaotluseta institutsioonid ja 5) kodumajapidamised. SKP kiirhinnang arvestatakse vaid tootmise meetodil ja avaldatakse 44 päeva pärast perioodi lõppu.

$SKP = \text{toodang} - \text{vahetarbimine} = \text{lisandväärtus} + \text{netotootemaksud}.$

● **Tarbimise meetodi** mõte on kontrollida tootmise meetodit, sest kõik toodetu kas tarbitakse siin või eksporditakse. Arvesse lähevad kodumajapidamiste kulud (50–55% SKP-st), valitsemissektori ning kasumitaotluseta institutsioonide lõpptarbimiskulud, investeringud, varude kasv (või kahanemine miinusemärgiga), kaupade ja teenuste eksport miinus nende import. Kodumajapidamiskuludest on enamik eratarbimiskulud, mida hinnatakse peamiselt leibkondade igakuiste sissetulekute ja tarbimise uuringu abil. Eristatakse nelja varuliiki: tooraine ja materjalid, lõpetamata toodang, valmistoodang ning müügiks ostetud kaupade varu. Kvartaliarvestus toimub tootmise tarbimise ja sissetulekute meetodil ning see avaldatakse jooksev- ja püsivhindade järgi 70 päeva pärast kvartali lõppu.

$SKP = \text{lõpptarbimiskulutused} + \text{kapitali kogumahutus põhivarasse} + \text{varude muutus} + (\text{eksport} - \text{import}).$

● **Sissetulekute meetodi** puhul lähevad arvesse töö eest makstud hüvitised (töötasu, preemiad jm), põhivara kulum,

tootmis- ja impordimaksud ning tegevuse ülejääk (kasum) miinus tootmis-subsidiidumid. 2005. aastast on töötajate hüvitiste hulgas arvestatud ka tööandjate arvestuslikke sotsiaalmakseid.

$SKP = \text{hüvitised töötajatele} + \text{põhivara kulum} + \text{netotootmismaksud} + \text{tegevuse ülejääk}.$

SKP-d arvestatakse mitte ainult jooksev-, vaid ka püsivhindades, et müügihindade deflateerimisega elimineerida muutuse (enamasti inflatsiooni) mõju SKP-le ja arvutada SKP nominaalkasvu kõrval ka selle reaalsel kasvu (tabel 1). Ühekordsel deflateerimisel eeldatakse, et toodang hinnaindeksi alusel ja lisandväärtus muutuvad ühtmoodi. Kasutatakse tarbijahinnaindekseid kaupade ja teenuste lõikes, tootjaindekseid tegevusalade lõikes, ehitushinnaindekseid ning ekspordi- ja impordiindekseid. Eri riikide võrdlemiseks kasutatakse ostujõu pariteete (*Purchasing Power Parities*), mis toimivad ruumiliste deflaatoritena. Aasta lõpu järel ja kolm aastat hiljem toimub SKP regulaarne korrigeerimine ning uued avaldatavad andmed muudavad eelmised kehtetuks. Fikseeritud baasaastat vahetatakse (rebaseeritakse) reegliina iga viie aasta järel. Hinnatakse ka varimajanduse osakaalu, 2007. a hinnang oli Eesti SKP-s 4,1% (Mertsina 2009). Samal aastal oli Eesti SKP elaniku kohta ostujõu standardi järgi 68, arvestatuna EL-27 keskmise (= 100) suhtes, Lätil oli see 55, Leedul 60. Ostujõu pariteetide põhjal leitud SKP alla 5% erinevusi peetakse võimalike statistiliste vigade tõttu ebaolulisteks. Tabelist 2 näeme, et kogulisandväärtuses ja samuti SKP-s sisalduv

	Tegevus- ala osa- kaal kogu lisand- väärtuses	Lisand- väärtuse kasvu osakaal kogu kasvus
Põllumajandus, jahindus, metsamajandus	3,5	0,7
Kalapüük	0,2	0,0
Mäetööstus	1,0	9,3
Töötlev tööstus	16,8	20,8
Elektrienergia, gaasi- ja veevarustus	3,4	1,7
Ehitus	7,3	9,4
Hulgi- ja jaekaubandus	15,2	20,9
Hotellid ja restoranid	1,6	3,3
Veondus, laondus ja side	12,1	10,3
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	18,8	13,6
Finantsvahendus	3,8	13,2
Avalik haldus, riigikaitse, sotsiaalkindlustus	5,4	1,1
Haridus	4,5	0,3
Tervishoid ja sotsiaal- hoolekanne	3,2	1,3
Muu ühiskonna-, sotsiaal- ja isikuteenindus	3,3	1,4
Lisandväärtus kokku	100,0	100,0

Tabel 2. Tegevusalade lisandväärtuste osakaal % ja kasvu mõju kogulisandväärtuse kasvule 2005. a (Mertsina 2006).

	Väärtus jooksev- hindades, mln krooni	Osatähtsus lisand- väärtuses, %
1995	1322	3,5
1996	1695	3,4
1997	1851	3,0
1998	2407	3,4
1999	1699	2,3
2000	2413	2,8
2001	2784	2,9
2002	2626	2,4
2003	2794	2,3
2004	3147	2,3
2005	3357	2,2
2006	3807	2,1
2007	4738	2,2
2008	3886	1,7

Tabel 3. Põllumajanduse ja jahinduse tootmise maht (mln krooni) ning neis valdkondades loodud lisandväärtuse osatähtsus rahvamajanduses (Eesti statistika aastaraamat 2008)

mitte üksnes materiaalsete väärtuste juurdekasv, vaid ka teenused, muga-
vuste loomine, lõbude ja naudingute
pakkumine, tervise hoidmine ja ravi, sot-
siaalse sidususe loomine, turvalisuse,
sotsiaalkindlustuse ja side taastootmine
ning kultuuri, vaimsuse ja harituse pä-
randamine ning kaasajastamine põlvest
põlve. Seda kõike mõõdetakse ju turu-
hindades, mis kujunevad põhiliselt
nõudmise ja pakkumise vahekorra alu-
sel koostoiemes poliitikate tehtud mõnin-
gaste moonutustega. Osa (mitte just
suur osa) moonutusi tuleneb ka metoo-
dikast, mille järgi arvestatakse teenu-
seid. Politsei, uurijad, advokaadid, koh-
tud ja vanglad pakuvad SKP hulka ar-
vatavaid teenuseid kurjategijatele ja
sisuliselt ka avalikke turvalisuse teenu-
seid vabadele inimestele, et neid kuri-
tegevuse vohamise eest mingilgi määral
kaitsta. Kurjategijad, väärtegijad ja kaht-
lustatavad pakuvad kõigis ühiskonda-
des palgalist tööd mitte küll tööandjana,
kuid teatud tööde vajaduse paratama-
tuks muutmisega: kuritegusid tuleb nii
ennetada kui ka toimunule reageerida.
Eesti on vangide arvult saja tuhande
elaniku kohta maailma kultuurriikide hul-
gas murettekitavalt esirinnas, Euroopa
Liidus kolmas liirimaa ja Inglismaa järel.

Tabelist 2 näeme, et põllumajandus,
jahindus ja metsamajandus pluss kalan-
dus (kalakasvatus on põllumajanduse
hulgas) kokku annab vaid 3,7% SKP-st
ning nendes valdkondades töötab alla
4% tööga hõivatud elanikkonnast. Kuna
SKP aastane reaalkasv 2000–2007 lõi-
kes kõikus 6,3 ja 10,4% vahel ehk kasv
ja kõikumised olid 2–3 korda suuremad
põllumajanduse jt nimetatud sektorite
osatähtsusest, siis on need sektorid
ebaoluliste hulka arvatud, teades ka se-
da, et majanduskriisi puhul ületas SKP
aastane langus koguni 15% ja samuti
kasvas töötute arv. Seletatakse, et toitu
on lihtne ja odav importida. Meil on lähi-
ajaloo kogemus, kuidas sõja tagajärjed
ja kolhooside kiirkorras moodustamine
põhjustasid põllumajandussektoris toot-
mise mahu ligi kahekordse allakäigu.
Veel värskem on omariikluse taastami-
sele järgnenud aja kogemus, mil kol-
hooside kiirkorras likvideerimine ja põl-
lumajandusvaenulik poliitika vallandas
protsessid, mis põhjustasid põllumajan-
dussaaduste tootmise mahu ligi kolme-

kordse allakäigu, põllud jäid sööti ja võ-
sastusid kuni 300 000 hektari ulatuses
ning olnud jäi meenutama mitmete tu-
handete suurte tootmishoonete vareme-
teks muutumine. Seda muutust pole veel
kogu ulatuses püsivhindades arvatud.
Kujutlegem olukorda, kui agraarkultuuri
(inimkonna vanima kultuurisektori) kõr-
val oleks pidanud ka mõni teine kultuuri-
valdkond üle elama taolise hävingu.
Mida arvaksime oma maa ja rahva tule-
vikust, kui maad kataksid kümned teat-
rite, raamatukogude, koolide, muuseu-
mide varemed, mis tuletaksid meelde
seda, mis oli... ja enam ei ole? Või olek-
sid need ümber ehitatud romulateks?
Meie kultuuri ja eetika allakäiku näitab
ka see, et meil on harjumuseks saanud
kogu sotsialismijärgset hävingut pidada
sotsialismi pärandiks ning ennast sel
lihtlabasel viisil süütuks ja oma saama-
tused olematuks kuulutada. Sotsialismi
ajal kurdeti samamoodi kapitalistliku pä-
randi ja mõju üle.

Kui vaatame Eesti põllumajanduse
(taand)arengut aastatel 1955–2008
jooksvates hindades, siis näitab see
võrreldes 2008. aastaga ligi kolmekord-
set tõusu (tabel 3), kusjuures nende
osatähtsus lisandväärtuses on sealjuu-
res kahekordselt langenud. Kaudselt
näitabki see põllumajanduse nõokimise
ulatust ja tagajärgi. Rahvamajanduse
kogulisandväärtuse ja majanduslangu-
se 15% foonil tundub põllumeeste tööga
aasta jooksul loodud 1,7% lisandvää-
rtust nii väiksena, et selle likvideerimine
peaks olema tühi asi. Pole põllumajan-
dust, pole probleemi. Ent toit ja alkoholi-
ta joogid moodustavad eratarbimisest li-
gikaudu viiendiku (tabel 4). Alkoholiile ja
tubakale kulutatav osa eratarbimisest
kasvab tunduvalt kiiremini, kui kasvavad
kulutused toidule ja alkoholita jookidele.

Teavet ühiskonnas toimuva kohta

Sisenesime sajandivahetuse eel info-
ühiskonda, täpsemalt öeldes sattusime
olukorda, kus tohtu hulga infokanalite
avamisel tuli hakata tulema toime info-
putusega ning esmalt püüda teha sel-
get vahet vajaliku ja mittevajaliku, tõese
ja väära, kõlbelise ja kõlvatu, kiituse ja
laituse, aruka ja arulageda, moonutatud
ja tõepärase info, kokkuvõttes n-ö info ja
müra vahel. Selgus, et see polegi nii

lihtne, sest tõde ja vale, kõlbeline ja kõlvatu olid niivõrd asjatundlikult ära segatud, kallutatud ja tendentslikuks muudetud, et vajaliku väljakristalliseerimiseks muutus oma peaga mõtlemine otsekohe hädavajalikuks. Sõnad, kõne, kiri ja pilt polnud enam vahendid faktide ja olukordade esitamiseks, vaid olid ühtlasi saanud ka tegelikkuse moonutamise vahendiks. Kui okupatsiooni ajal võis ainsast kanalist saabuva poliitilise info valdavalt ilma liigse eksimise ohuta valede hulka arvata (kusjuures see arvamus tuli ettevaatuse mõttes saladuses hoida), siis nüüd tuleb ära arvata, millisest parteilisest allikast info on pärit, kes seda töötles, kes esitas, kelle palgal oli esitaja ja milline suhe on info sünnitajal tegelikkusega. Ja oma arvamus võib ilma ohuta välja öelda naabrinaisele või turul ning ka igal pool mujal, kus saab.

Tõe esituse näiteks kolm tuntud rahvajuttu.

Esimeses on määrav fakti esitusviis. Eisenhower (E) ja Hruštšov (H) korraldasid omavahelise võidujooksu, kus võitis esimene. USA ajakirjandus: *E tuli esimeseks ja H jäi viimaseks*. NSV Liidu ajakirjandus: *H saavutas teise koha, ent E jäi eelviimaseks*. Neutraalne ajakirjandus: *E tuli esimeseks ja H teiseks*. Ükski pole puhas tõde ega vale.

Teises loodetakse lugeja järeldusele. Kapten kirjutab laeva logiraamatusse: *Pootsman täna purjus*. Järgmisel päeval kirjutab pootsman: *Kapten täna kaine*.

Kolmas on metafoor. *Kapitalism on kuristiku äärel. Me kihutame kapitalismile järele ja läheme temast ette*.

1970. aastatel saime majanduses toimuvast ülevaate kord aastas ja hilinemisega, seejärel mitu korda aastas. Juba enne 20. sajandi lõppu jõudsime koguni nii kaugele, et börsid hakkasid iga nelja tunni tagant pakkuma infot finantsmajanduslikku olukorda iseloomustavate jooksvate arvandmete, indeksite, aktsiate väärtuse, fonditootluste, valuuta kurside muutumise jmt kohta. Arvati, et kiirelt edastatav info tagab kontrolli, läbi paistvuse ja selguse kaudu vajaliku usaldusvääruse ning kuna mängu jälgimine hoiab ära suuremad riskid, siis taoline mäng väärib küünlaid.

Sellel foonil mõjus paar aastat tagasi tõelise šokina investeerimise püramiid-

	2000	2004	Kasv, %
Toit ja alkoholit joogid	11 714,6	14 311,4	122
Alkoholjoogid ja tubakas	4 354,6	6 221,8	143
Rõivad ja jalatsid	3 761,7	5 475,1	146
Eluase, vesi, elekter, gaas	12 375,8	13 499,6	109
Sisustus, kodutarbed	2 830,7	4 397,5	155
Tervishoid	1 662,3	1 938,8	117
Veondus	5 895,4	10 364,8	176
Side	1 723,4	2 750,1	160
Vaba aeg ja kultuur	4 659,5	6 904,1	148
Haridus	624,4	794,2	127
Restoranid ja hotellid	3 556,5	5 092,2	143
Mitmesugused kaubad ja teenused	3 754,2	5 751,1	153
Kokku eratarbimise kulugrupid	56 913,1	77 500,7	136

Tabel 4. Eratarbimiskulutused aastatel 2000–2004 (mlrd krooni).

skeemide võluri Bernard Madoffi mänguregleid eiranud süstemaatilise pettuse paljastamine. Maddoff oli enam kui kümne aasta jooksul tänu üha kasvavale mahule kogunud oma panga fondidesse kapitalistide ja ka valitsuste raha kogu maailmast, sh isegi Šveitsist. Ta stimuleeris rikkalikult vahendajaid, kes korraldasid raha hankeid, hoidis suhteid finantskontrolliga, organiseeris uusi tutvusi ning kasvas usaldust fondide vastu püsiva kõrge tootluse petuaruannetega, mida raamatupidamine korrapäraselt klientidele saatis. Tootluse tõestusena jagati klientide raha ka laiali, ent seda tuli kasvavas mahus kogu aeg juurde, kuni pettus avalikuks sai. Madoff pandi kõrgeast east hoolimata veel järgmiseks 150 aastaks vanglasse.

2008. aasta teise poolaasta ühel mustal esmaspäeval saabus öudne uudis kauaaegse usaldusväärse Lehman Brothersi investeerimispanka krahhi ning aastaid aset leidnud ja börsi eest varjul olnud petuskeemidest. Uudist looritati rahustava äriteatega, et Bank of America ostis ära Merrill Lunchi panga 50 miljardi dollari eest. Ent börs kukkus, aktsiakursid langesid 45%, laenu turud külmsid – selgus, et pankade bilansid olid tasakaalus hoitud rämps-laenude ja -aktsiatega. Tööpuudus kasvab. USA eraldas riigi föderaalreservist pankadele 700 miljardit dollarit laenu turude taaskäivitamiseks ja sai taolise „natsionaliseerimise“ kaudu pankade kaasomanikuks. Vahetati välja pankade juhte ja nõukogude liikmeid. Spekulatiivsed finantsmullid lõhkesid peaaegu ko-

gu maailmas ning finantsjärelevalve organid ja börsid olid sunnitud tunnistama, et nad olid info asemel pakkunud võltsinfot.

Vaba turu *laissez-faire*-ideoloogia tagajärjed tuleb nüüd riikidel ja rahvastel kinni maksta. Kapitalistliku turumajanduse mootoriks on konkurents ja see sundiski kõiki panku arutu sooduslaenamise võistlusega kogu jõust ja üle jõu kaasa mängima. Tekkis kümneid laenamisel liigkasu taotlejaid ja hoiustamisel üha kõrgemat intressi lubavaid uusi finantsasutusi.

Eeltoodu viitab sellele, et riigi ülesanne on luua poliitiliste võimukandjate tahtest sõltumatuid institutsioone, mis koguvad ja edastavad vaid tõele vastavat statistikat, samuti kutsuda ellu teadusasutusi, kes nende andmete mis tahes töötlemisel ei püüa võimukandjate ja aruandjate ega valitsejate ja valitsetavate meelega musta valgeks kirjeldada. See on saavutatav vaid osaliselt, sest arusaadavatel põhjustel puudub võimul kalduvus luua endast sõltumatuid institutsioone. Ei annaks ju seegi veel garantiid, et kogu ehtne tõde nii õigeaegselt päevalvalgele tuuakse, eriti kui see tõde pole meeldiv.

Võrdlev statistika näitab, et mida arenenum on riik, seda väiksem on seal põllumajanduse osatähtsus SKP-st ja tööhõivest, ning see näib riikide progressi ja arengu mõõduna. Arenguedu 20. sajandil iseloomustab tööstustoodangu kiire kasv ning juba uue sajandi vahetuse eelsest kümnendist peale on peamiseks saanud teenuste osatähtsuse

Aasta	Primaarsektor		Sekundaarsektor		Tertsiaarsektor		Kokku	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
<i>Mehed</i>								
2003	25,6	8,5	126,4	41,8	150,5	49,8	302,5	100,0
2005	21,5	7,2	132,2	44,0	146,8	48,9	300,5	100,0
2007	21,0	6,4	159,1	48,2	149,8	45,4	330,0	100,0
<i>Naised</i>								
2003	11,1	3,8	66,5	22,8	214,1	73,4	291,8	100,0
2005	10,7	3,5	74,3	24,2	221,9	72,3	306,9	100,0
2007	9,9	3,0	71,6	22,0	244,0	75,0	325,4	100,0
<i>Kokku</i>								
2003	36,7	6,2	192,9	32,5	364,6	61,4	594,3	100,0
2005	32,2	5,3	206,6	34,0	368,7	60,7	607,4	100,0
2007	30,9	4,7	230,7	35,2	393,8	60,1	655,3	100,0

Tabel 5. Hõivatud majandussektorite järgi, 2003–2007, aasta keskmine arv tuhandetes ja % (Eesti statistika aastaraamat 2008).

kasv. Elukondlik ja tootmisteenduse tertsiaarsektor moodustab mõnes kõrgelt arenenud riigis koguni 70% SKP-st ja veel rohkem SKP juurdekasvust. Eesti ei kuulu nii kõrgelt arenenud riikide hulka, kuid ka meil ulatub töötajate arv tertsiaarsektoris 400 000-ni, nende osatähtsus moodustab hõivatutest 60% (tabel 5) ning nad annavad sisemajanduse koguproduktist üle 50%. Teenindus sfääris on rohkem naisi kui mehi.

Töö, teenindus ja lõbu

Töö tegi ahvist inimese, kirjutas Engels. See oli nii ammu, et sellest võib rääkida vaid oletuste, loogika ja sellest ajast pärit leidude varal. Ilmselt ja esmalt oli töö siis eesmärgistatud, seda tehti elatusvahendite vahetuks hankimiseks ja võimaluse korral hiljem ka algeliste varude moodustamiseks. Selles mõttes aga ei tee tööd selge tööjaotuskorraldusega toidu talvevarusid koguvad mesilased, herilased, sipelgad jt putukad, pesaehitajad linnud, tammiehitajad koprad, talve eel rasvavarusid karmiks talveks kehasse talletavad jääkarud ning veel sajad eri liiki loomad, linnud ja putukad, sest me oleme leidnud põhjust arvata ja nendelt küsimata omavahel kokku leppinud, et kes ei sea oma tööle eesmäärke, see ei teegi tööd ega paku teenust. Muidugi pole alust väita, et putukad ei teegi tööd, kui nad koguvad mett ja muid varusid, kasvatavad seeni, kaitsevad oma kodu ja hoolitsevad järeltuleva sugupõlve eest. Nende kuuluvus kooslusse kaotab neist igapäev indivi-

duaalsuse. Nad ei sea oma tegevusele individuaalseid eesmärgi ja nende instinktid on koosluse otstarbekaks ellujäämiseks vajalik väljund.

Ka inimkoosluses või kollektiivis võib isiksus lahustuda (kaduda), kuid kadunu (mitte kadunuke) on enamasti võimalik üles leida ja lahustunu välja kristalliseerida. Keskajal hakati inimest kui *Zoon politicon*'i (poliitiline loom) üha enam tähistama kui *animal sociale* (sotsiaalne loom), sest ühiskonna senisele valdavalt poliitilisele korrale lisandus järk-järgult enam sotsiaalset loomust. Või hakati poliitilist tegevust eesmärkide alusel diferentseerima. Ühiskondlikku korda hakati vaatama kui üksikisikute, gruppide ja kogu sootsiumi õigustest, vabadustest, kohustustest ja vastutusest lähtuva vastastikuse seotuse üsna keerulise mustriga lepingut, mis sisaldab nii normatiivsena kirjapandud kui ka loomuõiguslikke koostisosi.

Tänapäeval on ahvist inimese tegijana välja pakutud peale töö (või selle asemel) püsti käima hakkamist ja käte vabastamist töötegemiseks, aga ka mõtlemist, moraalseid väärtusi, leiutamist, lugemist, kirjutamist, kõnet, seksi, laiskust jne, sest pole ju teada, millal inimesest sai inimene. Inimene tahab teha võimalikult vähe tööd, vältida rasket pingutust mehhanismide leiutamise ja kasutamise abil. On leitud sedagi, et mida rohkem keegi töötab, seda vähem meenutab ta inimest. Või vastupidi – töötegemine on ainus võimalus inimeseks jääda. Ja sealt edasi tõdemuseni,

et inimeseks olemine on siiski vastikult kurnav. Sealjuures saab töö enamasti nii oluliseks harjumuseks või üheks rahuldust pakkuvaks esmavajaduseks, et sunnitud loobumist sellest elatakse raskelt üle. Tõenäoliselt isegi siis, kui töölt vallandamine ei põhjusta vaesust ega viletsust, kuigi taolised juhused on haruldased. Saksamaal arutatakse juba aastaid, et igale täiskasvanud kodanikule tuleks maksta umbes 8000 krooni (meie rahas väljendatuna) elamisraha kuus. Kes tahab rohkem saada, peab tööle hakkama. See lihtsustaks ülebürokratiseeritud sotsiaalhoolekande süsteemi, hoiaks kokku süsteemi tööhoidmise raiskavaid kulusid ning leevendaks kõigile midagi pakkumise teel teravaid vastuolusid ühiskonnas.

Kehaliselt ja vaimselt jõukohane töö pakub tervele inimesele rahuldust ja naudingut. Maniliuselt pärineb lause: „Töö on juba iseenesest nauding” (*Labor ist etiam ipse voluptas*). Seevastu Virgilius märkis, et ränk töö võtab kõik (*Labor omnia vincit improbus*). Tööandja kasu teeniv higi väljapressimisele ja inimvõimete maksimaalsele ärakasutamisele allutatud tööjaotus koos töökorraldusega surmabki nii rahulduse kui ka naudingut, nii nagu orjatöö Virgiliuse ajal. Et palgatud tööjõud on kõigis arenenud ühiskondades progressi huvides või sellel ettekäändel kõrgelt makstatud, siis püütakse töölepinguga seotud töötajatelt võtta viimast, et võimalikult paljud saata vabriku väravate taha. Esimene paar inimesi paradisis võttis inimeste juurdetegemise oma tööks ja lõbuks ning hakkas seda vastavate vahendite abil talle võimaldatud tegevust ja ka selle tagajärgi nautima keelatud viljana. Seda nimetatakse nüüd pattulangemiseks ja võib-olla just seepärast sündiski Jeesuslaps neitsi Maarjast. Surm sai sellele palgaks, aga ka abinõuks paradisi ülerahvastuse ärahoidmisel. Järgnes karistus: palehigis ja raske tööga pead sa igapäevast leiba teenima ja valuga lapsi ilmale tooma.

Töö ei muuda üksnes töö objekti, vaid ka töö tegijat. Töö teeb vabaks. Töö teeb vabaks isegi töönarkomaani ja tööorja, kui töö on nende enda vaba valik ja kannab head vilja. Orjatöö tööorja vabaks ei tee. Meil öeldakse: enne töö ja pärast lõbu. Töörõõm on harva rõõm töö

tegemisest, sagedamini rõõm töö viljast või tulemustest, mida saab vahetult tarbida või vahetada muude vajaduste rahuldamiseks vajaliku vastu, parem juba raha vastu, mille eest võib enamasti kõike saada. Töö ei pruugigi meeldida, sest ühiskonnaliikmete enamikule on see ka kohustus või teatud eesmärke silmas pidav abinõu. Töö viljad võivad olla magusad või kibedad, mõnikord on töötulemuste hulka arvatud ka töö kõik soovimatud tagajärjed, nagu väsimus, unetus, kurnatus, valutavad liigesed, kutsuhaigused, pettumus. Väidetakse, et Idas (orient) seatakse töö eesmärgiks enese täiustamine ja Läänes (oksident) inimest ümbritsevate asjade täiustamine, kui juht pole just õppetööst või tööst enese kallal, nagu kirjutas Stanislavski.

Õppetöö on elutöö eeltöö või selle esimene etapp, elukestva õppe puhul jätkuv oluline osa elutööst. Ometi võib väita, et keegi ei tea täpselt, mis on töö, kuigi töörahas ehk tunneb oma tööd. Töö mõiste on puudulikult määratletud ja mõiste maht liiga suur – ühest äärmusest teiseni, heategevuslikust tööst kuritööni, päevavalgust kartvast mustast tööst puhta tööni. Näiteks: musta südametunnistusega vargad tegid õõ varjus puhta töö. Või: poksija tegi vasaku käega tubli tööd ja see töö kandis nii head vilja, et vastane võideti nokaudiga. Eisenhower ütles Hruštšovile Camp Davidis, et ükski töö pole Ameerikas must töö, must võib olla vaid südametunnistus. Ausat tööd on nimetatud tööks Issanda viinamäel, seda ka siis, kui töö tulemus pühendatakse veini- ja naudingutejumalale Dionysosele. Oma tööd tegevad teenindajad korrastavad raha eest üldist elukeskkonda, aitavad klienti, alates tema esmavajaduste rahuldamisest ja lõpetades abiga elu põletaval raharaiskamisel. Palgatöö on tööjõu ja tööaja ost-müük tööturul, töövõtja teeb tööd, mille eest või mille tulemuste eest maksab tööandja talle palka ja kui peab, pakub ka sotsiaalkindlustust. Oma töö on oma asi, sh on igaüks vaba pingutuse ja töö tulemuste kõrvutaval hindamisel. On tulnud teha mõisa- ja kolhoositööd ning sunnitööd, praeguseni on jäänud alles hulk trahviähvardusega kohustuslikuks muudetud töid seoses maa-, maja-, korteri-, auto-, lemmiklooma-

produktiivlooma jmt omandiga. Kui lisada eespool toodule veel tasuta tehtav ühiskondlik töö ja kõlbelisest kohustusest lähtuv töö, ei hõlma see loetelu ikka veel inimese kõiki töid.

Hegel ütles välja mõtte, et pole jõudu, mis suudaks vastu seista inimkonna arengu vääramatule kulgemisele progressi suunas. Progress pole aga ühelgi ajal ainus võimalik liikumissuund ja enamasti mitte ka kõige kergem valik. Kuspool on progress ja kas tee sinna on sirge või kõver? Millised ohud on sellel teel ja kas aeg-ajalt seisame ehk paigal või liigume tagasisuunas? Siinkohal mõtleme pisut sellele, kas ja kuivõrd instinktid, ajed, tungid ja eesmärgid on suunatud progressile, s.o inimese keha ja vaimu jätkuvale alalhoidule ja arengule või hoopiski viirastuslikule lõbumajandusele ja naudingutejahile, samuti lõbuhimust lähtuvate tarvete kunstlikule üleskihutamisele.

Siin tuleb mõõdu kui universaalse kategooria kõrvale mõõdutunne kasvatus, käitumise ja mõtlemise stiili, paradigma, harjumuse viljana. Progressi ja arengu mõõtmine on alutatud liigselt, üksnes või eelkõige turumajanduse ühekülgsele loogikale ja kõik, mis vaid õnnestub maha müüa, on toodang või teenus. Pangad aga eelistavad nimetada oma teenuseid toodeteks (reklaamides näiteks „huvitavaid laenukoode“), sest nad koteerivad tootmise teenindamisest kõrgemaks.

Lõbumajandus/meelelahutustööstus kajastub täiel määral sisemajanduse koguprodukti kasvus. Kas aga areng tähendab esmajoones, kas või muu hulgas seda, et inimene muutub paremaks, et tal jääb üha enam vaba aega enesearenguks, ning kas töökorralduse võimalus võtta temalt maksimum on progressi teenistuses? Või on eesmärgiks seatud üha täielikumalt rahuldada pidevalt kasvavaid ja veel rohkem aina sündivaid või üleskihutatud vajadusi, sõltumata nende laadist? Kas relvade tootmise kasv võiks hakata paistma uues valguses – näiteks ühe Iraagis teeniva Ameerika kindrali avameelse tunnistuse valguses: talle valmistab lõbu inimeste pihta tulistamine? See lõbu on lühike ja lõpeb sandisti. Selle pealt teenivad vaid sõjariidid ja kaotavad rahvad. USA võitis sadu lahinguid Viet-

congiga vastu, ent kaotas sõja. Ka siis nõudis kindral Westmoreland, et tuleb tappa võimalikult palju kommuniste.

Kirjandus

Eesti statistika aastaraamat (2008), 496 lk.

Hallas-Murula, K. (2009) Saime Tallinna kesklinna uue selvehalli. *Postimees, AK*, 10. oktoober.

Josing, M. (2009) Ikka veel ei usu, kui palju eestlane joob? *Õhtuleht*, 9. detsember.

Jung, K. G. (2005) Psühholoogilised tüübid. Ilmamaa, 759 lk.

Kehlman, D. (2008) Maailma mõõtmine. Tartu, 294 lk.

Luhmann, N. (2009) Sotsiaalsed süsteemid. Ilmamaa, 896 lk.

Maslow, H. A. (2007) Motivatsioon ja isiksus. (Koondatud artiklid aastatest 1941–1954). Tõlge. OÜ Mantra Kirjastus, 491 lk.

Mertsina, T. (2006) Sisemajanduse koguprodukti arvestus ja selle revisjonid. *Kroon ja Majandus*, 3, 33–44.

Mertsina, T. (2008) Sisemajanduse koguprodukti arvestus aheldamise meetodil. *Eesti Statistika Kuukiri* 1, 7–16.

Mertsina, T. (2009) Sisemajanduse koguprodukt kui majandustegevuse mõõdik ja selle rahvusvaheline võrreldavus. Käsikiri, 6 lk.

Parvet, V. (2009) Tõime avalikkuse ette, mida paljud mõtlevad. *Õhtuleht*, 2. oktoober.

Uustalu, A. (2009.) Fred Krieger müüs seksiäri Parvetile. *Õhtuleht*, 2. oktoober.

Volkov, I. (2009) Solaris – nagu triikraud keset kalliskivide poodi. *Postimees, AK*, 10. oktoober.